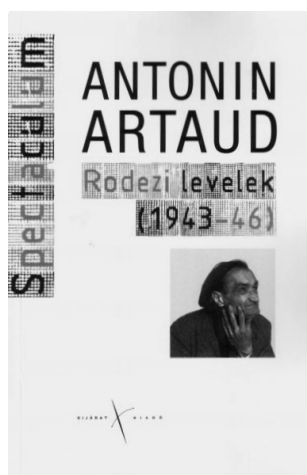

A lét felnégyelése

ANTONIN ARTAUD: RODEZI LEVELEK (1943-46)

Kijarat Kiadó
Budapest, 2011
110 oldal, 2200 Ft

”

„A betegség egy állapot. / Az egészség is az, de csúfabb.” (105.) – ezekkel a szavakkal kezdődik a rodezi időszakban született egyik prózavers – „A betegek és az orvosok” –, amely nyomban örület és ráció ellentmondásos viszonyára irányítja figyelmünket. Kettejük kultúrtörténetileg is felfejt-hető viszonya mélyen ellentmondásos: a ráció valamiféle zavartságot, esetleg önmaga anomáliáját észleli a tébolyban, amelyet különböző technikák révén (kirekesztés, gyógyítás) igyekszik elhelyezni saját rendszerében. Ezzel szemben a téboly klasszikus esetei közömbösnek mutatkoznak a ráció vívmányaival és alapvető tételeivel szemben, és magukat egy új norma abszolút alapzataként ünneplik. Az örültek, Artaud-t beleértve, jellemzően „nem tudják” magukról, hogy örültek, bármilyen kényszeresen is vizsgálgatják saját elméjüket, lévén az örületben éppen e megkülönböztetés és meghatározás tudata számolódik fel. Ahogyan tehát a bevezető idézet jelzi: „betegség” és „egészség” viszonya nem egyszerűen problematikus, hanem mindenekelőtt *aszimmetrikus*; ez rögvest kétségessé teszi azt is, hogy lehet-e egyáltalán a betegségről beszélni, pontosabban, hogy létezik-e a betegségnek saját nyelve, amelyen önmagáról szól. Alighanem az ezzel kapcsolatos kétség, illetve a tárgyatról faszcináció rejlik a mögött, hogy oly nagy kíváncsisággal fordulunk az efféle kórdokumentumok felé – különösen persze akkor, ha, mint Artaud esetében, kiemelkedő és óriási hatású szerzőről van szó.

Antonin Artaud az elmúlt évszázad egyik ilyen, híres örültje, aki, megannyi sorstárához hasonlóan, önmaga diszkreciójának áldozatává vált. Több kötetre rúgó kórananyagát, melyben gondjait „a létnek a belső felnégyelésével” (86.) azonosítja, ma ízléses Gallimard-kiadásban olvashatjuk – ebből nyújt visszafogott terjedelmű ízelítőt a most megjelent kötet.

Artaud rodezi történetével, illetve az ebben az időszokban született leveleivel kapcsolatban kétségkívül az az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy vajon mindebből rekonstruálható-e egy olyasféle teatralitás örületen *túli* színpadra állítása, amelyet elméleti munkáiban ő maga propagált. Vajon ez

az időszak tekinthető-e Artaud életműve betetőzésének, láthatjuk-e benne a *Színház és hasonmása* színrevitelét – amelyről ebben az időszokban úgy véli, hogy százezer példányban nyomták ki egyedül Párizsban –; jobban tesszük-e, ha a szövegek *gestusaira* fókuszálunk a konkrét tartalmak helyett? Természetesen nem az a kérdés, hogy Artaud ténylegesen színlelt, és csupán „megjátszotta” az örületet, hanem az, hogy ezek a szövegek vajon hozzájárulhatnak-e a teoretikus Artaud jobb megértéséhez.

Artaud leveleiben egy szubjektum széthullásának stációival találkozunk; a szövegekből örült beszéd bontakozik ki, amely azonban nem nélküli a rendszert. Privát ontológiájának vannak ugyanis hangsúlyos és visszatérő elemei, amelyeket hol önmagában idéz fel és mantaszerűen ismételtet, vagy olykor kapcsolatba hoz egyéb elképzeléseivel is. Az egyik ilyen motívum az aszketizmus, amelynek döntő jelentősége van az üdvösség szempontjából, és amelyet ugyanakkor csak úgy lehet elviselni, ha közben az ember különféle drogokkal erősíti meg a lelkét: „A gonosz és a démonok elűzéséhez rendes táplálkozásra van szükség, megfelelő mennyiségű nikotinra, és bizonyos ideig nagy dózisban heroint kell juttatni a visszatartó aljassággal megfertőzött, a rossz, a nélküli, a szorongatás, a sérülés mindenféle okkult módja, és az ártó kezelés által éltető érzékenységében a szélsőségekig megsebzett szervezetbe.” (31.) Az idézett mondat azért is árulkodó, mert a lélek szélsőséges sebzettségét barokkos körmondatban, egészségtől csillogó grammatikával alkotja meg. A hátszövegen szereplő sorok – „mert az egész nyelvet fel akartam forgatni bennük [= a levelekben]” – óriási ambíciókról tanúskodnak, miközben – habár a levelek olykor félelmetes sűrűséget és mélységeket érnek el – kétséges, hogy Artaud itt valóban új nyelvet alkotott-e, és ennyiben az is, hogy valóban örülteként beszél-e a levelekben.

Az aszketizmus azért is bonyolult jelenség Artaud-nál, mert habár a lélek üdvössége kifejezetten a test ellenében érhető el, ez mégsem vezet, vagy legalábbis nem mindig vezet a test tagadásához. Így például a táplálkozás megőrzi kiemelt jelentőségét, miközben az Én éhségét egy világ fogja megszenvedni: „Ha nem jutok normális táplálékhoz, Önök mindannyian egyre rosszabbul lesznek majd, mert az erő, amit arra fordítok, hogy megtartsam Önöket az életben, elenyészik, már most egyre csak enyészik.” (61.) Ehhez kapcsolódik az a tragikomikus állhatatosság, amellyel Artaud 300 gramm kenyérért fohászodik édesanyjához. Ennél is fontosabb, hogy Artaud – habár helyenként a manicheizmussal szemben foglal állást, és magát előszeretettel nevezi hívő kereszténynek – a testet határozottan a Gonosz birodalmának tekint. „Aki a testet szereti, az valójában holttesteket zabál, a test pedig egy izzadó és bűzölgő valami.” (58.) A testi önmegtartóztatásnak – elsősorban a szexuális önmegtartóztatásnak – tehát üdvörtörténeti jelentősége van. A test mindig valamilyen nemmel rendelkezik; ezt a nemet kell elpusztítani, hogy visszajussunk a Paradicsom androgünitáshoz: „mert Isten Apokalipszise sajnos addig nem születhet meg, amíg a Gonosz végleg fel nem éli a lopott fényt.” (43.) (Nem véletlen tehát, hogy éppen a kasztrált Pierre Abélard játszik oly fontos szerepet Artaud számára.)

Az aszketizmus programjának van egy, az örültségtől teljesen függetlenül is értelmezhető vetülete, amelyet nagyjából Schopenhauer ezzel kapcsolatos elképzeléseivel köthetünk. Nehéz tehát megmondani, hol is kezdődik pontosan a téboly Artaud szövegeiben; az mindenesetre kétségtelen, hogy Artaud jóval tovább megy a schopenhaueri érveknél. Például: „Antonin Artaud teste az a test, amelyet Isten kiválasztott, hogy belé alászálljon, amikor majd ő maga az eredendő büntől és fogyatékoságtól megtisztított testté válik, hogy Antonin Artaud

halála után végleg kiirtsa az Emberek Bűnét, amely teljes egészében ebben a testben gyűlt össze.” (33.) A mondat többszörösen skizofrén testtapasztalatával hívja fel magára a figyelmet: Isten emberré válása mellett az ember is (legalább) két részre hull, és ezek az egymásra utalt részek aztán az egész történelmen keresztülvonuló, vad kergetőzésbe kezdenek. Az aszketizmus talán nem is egyéb Artaud számára, mint menekülés a test idegenségétől, visszavonulási kísérlet abba a kasztrációs zónába, ahol sem apák, sem fiúk nem léteznek, tehát ahol az Emberek Bűne sem létezhet többé.

Az itt felsejlő bizarr testelmélet összefügg egy másik, szintúgy visszatérő problémával is: a *Doppelgänger*rel. A hasonmással kapcsolatos ősélményéről Artaud Latrémolière doktornak küldött levelében ad hírt: „Mindenkinek látnia kellett, hogy Antonin Artaud holttestét elszállítják a ville-Évrard-i klinikáról, de a csoda az, hogy ezután a bűntett után a Világ tovább haladt, és hogy valaki más Antonin Artaud helyére lépett, és követte őt fájdalmaiban. Ahogyan azt csütörtök este Isten elárulta Önnek, ezt a valakit Antonin Nalpasnak hívják.” (44.) A.A. halálával tehát korántsem érnek véget A.A. fájdalmai, ugyanis valaki nyomában a helyére lép, hogy tovább viselje azokat. A.A.-ból csupán egy szellem marad meg: „tudom, távol vagyok, heteken át saját létezésemnek nyomában járok, akár egy holt egy élő nyomában, aki viszont már nem én vagyok, aki magához hív, de akihez be nem léphetek.” (69.)

Az egót érintő paranoia aztán ismételten kozmikus méreteket ölt: „számomra az élő emberek már csak kísértetek, egy másiknak a kísértetei, a Másiknak, aki többé nincs jelen”, illetve ezekről a kísértetekről az is kiderül, hogy miféleké valójában: „semmi egyéb nincsen, csak testek, amelyek démonok lakóhelyei.” (56–57.)

A magyar kiadás színvonalát (Darida Veronika kitűnő előszava és Szabó Marcell szép fordítása mellett) a kötet zárlataként működő „Zárójelentés” emeli. Artaud két, darabjaira hulló, ugyanakkor brutális erejű prózaversben jut el saját tébolya és a lét fájdalma közötti szintézisig. A második költeményt az emberi arcnak szenteli: „Az emberi arc üres erő, egy halott mező. Jól ismert követelése egy formának, amely sohasem felelt meg a testnek, más akart lenni, mint a test.” (108.) Jól látható, milyen sokféle ösztönzést lehet meríteni ebből a gondolatból. Artaud itt jut el a test/lélek probléma végső dialektikájához – mindez egyúttal a testrepresentáció új korszakát is meghirdeti: a kegyetlenség színházát, amelyben a kegyetlenség nem erőszakot jelent, hanem annak a létnek a gyötrelmét, amelynek mindannyian csak álarcai lehetünk.

(Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt írta: Darida Veronika. Fordította: Szabó Marcell.)

Bartók Imre